

منابع علم امام علی‌علیه السلام

دکتر الهام محمدزاده

عضو هیئت علمی دانشگاه بجنورد

دکتر رضا نیرومند

عضو هیئت علمی دانشگاه بجنورد

سرشناسه	محمدزاده، الهام، [دکتر]
عنوان و نام پدیدآور	منابع علم امام علی (ع) / الهام محمدزاده، رضا نیرومند.
مشخصات نشر	مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۳۱۰ ص.
شابک	978-600-06-0268-0
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا.
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	علم امام - - کلام.
موضوع	علم امام - - احادیث.
موضوع	علم امام - - جنبه‌های قرآنی.
شناسه افزوده	نیرومند، رضا.
شناسه خزانه	بنیاد پژوهشهای اسلامی.
ردیوی	۲۹۷ / ۴۵
رده کنفر	۱۳۴۰ م / ۳۴ / ۲۲۳ BP
شماره کتابشناسی ملی	۵۲۸ ۷۰۷

منابع علم امام علی (ع)

دکتر الهام محمدزاده، دکتر رضا نیرومند

ویراستار: محمد طاهر چهارجوی

ارزیابان: حسین لطیفی، روح الله زینلی

طرح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۲۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۳۰۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۹۱۷۳۵-۳۶۶

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۹۲۳، قم: ۳۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir info @islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۹	سخن‌ها
۱۱	مقدمه
۱۵	پیشگفتار: مبدی و پیش فرض های منابع علم امام
۱۵	تعریف امام
۱۸	ماهیت علم امام و حدود آن
۲۳	ضرورت وجود منابع علم امام
۲۴	رابطه حضوری بودن علم امام و بهره گشت از منابع نقلی

بخش اول: منابع نثری

فصل اول: قرآن

۳۱	مقدمه
۳۱	قرآن در لغت و اصطلاح
۳۲	مراتب عوالم امکانی و مطابقت آن ها با مراتب وجودی قرآن
۳۶	مراتب اعلای قرآن و ویژگی های آن
۴۰	علوم و معارف قرآن کریم و محدوده آن
۴۲	ظاهر و باطن قرآن
۴۶	تفسیر و تأویل قرآن کریم
۵۲	علم ائمه علیهم السلام به ظاهر، باطن، تفسیر و تأویل قرآن کریم
۵۲	دلایل قرآنی
۶۷	دلایل روایی

۷۲.....	ارجاع‌های قرآنی در کلام ائمه علیهم السلام
۷۸.....	خلاصه فصل

فصل دوم: سنت

۷۹.....	مقدمه
۷۹.....	سنت در لغت و اصطلاح
۸۰.....	حجیت سنت پیامبر صلی الله علیه و آله
۸۵.....	اهل بیت علیهم السلام ، وارثان حقیقی سنت پیامبر صلی الله علیه و آله
۹۴.....	بررسی شبهات بحث
۹۶.....	خلاصه فصل

فصل سوم: مصحف امام علی علیه السلام

۹۷.....	مقدمه
۹۸.....	مصحف در لغت و اصطلاح
۱۰۰.....	مصحف امام علی علیه السلام در منابع فریقین
۱۰۰.....	مصحف امام علی علیه السلام در منابع شیعه
۱۰۳.....	مصحف امام علی علیه السلام در منابع اهل سنت
۱۰۶.....	ویژگی‌های مصحف امام علی علیه السلام
۱۰۶.....	۱- ترتیب به حسب نزول
۱۰۷.....	۲- بیان شأن نزول آیات
۱۰۸.....	۳- مقدم شدن آیات منسوخ بر ناسخ و مکی بر مدنی
۱۰۹.....	۴- اشتغال بر تفسیر و تأویل قرآن
۱۰۹.....	۵- اشتغال بر محکم و متشابه
۱۱۱.....	۶- تفاوت در قرائت
۱۱۲.....	۷- حذف نکردن هیچ حرفی حتی الف و لام
۱۱۳.....	۸- املائی پیامبر صلی الله علیه و آله و خط علی علیه السلام

۱۱۳	بررسی ترتیب نزول در مصحف امام علی علیه السلام
۱۲۴	نپذیرفتن مصحف علی علیه السلام از سوی صحابه و سرانجام آن
۱۲۷	بررسی شبهات
۱۳۱	خلاصه فصل

فصل چهارم: مصحف فاطمه علیه السلام

۱۳۳	مقدمه
۱۳۴	مصحف در لغت و اصطلاح
۱۳۴	محتوای مصحف فاطمه علیه السلام
۱۳۴	محتوای نفی از مصحف فاطمه علیه السلام
۱۴۲	محتوای اثبات شده
۱۴۵	کاتب مصحف فاطمه علیه السلام
۱۴۶	املاکننده مصحف فاطمه علیه السلام
۱۵۲	حجم مصحف فاطمه علیه السلام
۱۵۳	هدف املاي مصحف فاطمه علیه السلام
۱۵۴	محدثه بودن حضرت فاطمه علیه السلام
۱۵۷	بررسی شبهات
۱۶۷	خلاصه فصل

فصل پنجم: جفر و جامعه

۱۶۹	مقدمه
۱۷۰	جفر در لغت و اصطلاح
۱۷۳	اقسام جفر در گفتار اهل بیت
۱۷۷	محتوای جفر در روایات شیعه
۱۸۰	جفر از دیدگاه اهل سنت
۱۸۴	ارزیابی روایت های جفر

۱۸۸	عدم همسانی کتاب جعفر و مصحف فاطمه علیهما السلام
۱۹۰	جامعه و محتوای آن در احادیث شیعه
۱۹۵	دیدگاه اهل سنت در باب صحیفه علی و جامعه
۱۹۷	بررسی محتوای روایت های جامعه
۲۰۱	خلاصه فصل

بخش دوم: منابع عقلی

فصل ششم: عقل

۲۰۵	مقدمه
۲۰۶	عقل در لغت و اصطلاح
۲۰۶	عقل در قرآن
۲۰۷	عقل در روایات
۲۱۱	عقل در فلسفه و حکمت
۲۱۲	عقل امام
۲۱۴	نسبت میان علم امام با عقل او
۲۱۶	این همانی عقل و امام در قرآن
۲۱۸	این همانی عقل و امام علیهما السلام در روایات
۲۲۰	رویکرد حکمی و عرفانی بر این همانی عقل و امام علیهما السلام
۲۲۲	بررسی
۲۲۴	خلاصه فصل

بخش سوم: منابع شهودی

فصل هفتم: الهام و تحدیث

۲۲۷	مقدمه
۲۲۸	الهام در لغت و اصطلاح
۲۲۸	الهام در سخنان اهل بیت علیهم السلام

۲۳۱.....	ماهیت الهام و وحی و تفاوت آن‌ها از دیدگاه فیلسوفان اسلامی
۲۳۳.....	ماهیت الهام و وحی و تفاوت آن‌ها از دیدگاه عارفان اسلامی
۲۴۰.....	بررسی بحث
۲۴۴.....	ماهیت الهام و وحی و تفاوت آن‌ها از دیدگاه متکلمان اسلامی
۲۵۲.....	تحديث در لغت و اصطلاح
۲۵۳.....	تحديث در روایات
۲۵۹.....	رابطه الهام و تحديث
۲۶۳.....	معنای ارزش علوم ائمه علیهم‌السلام
۲۶۶.....	مصادیق علوم باشد؛ واسطه الهام و تحديث
۲۷۲.....	خلاصه فصل

فصل دهم: روح القدس

۲۷۵.....	مقدمه
۲۷۵.....	روح القدس در آیات و روایات
۲۸۰.....	حقیقت روح القدس از نظر حکمای الهی
۲۸۴.....	مراتب روح القدس
۲۸۶.....	نسبت روح القدس و عمودی از نور در روایات
۲۸۷.....	خلاصه فصل
۲۸۸.....	نتیجه و خلاصه فصول
۲۸۹.....	سخن پایانی

کتابنامه

۲۹۱.....	کتاب‌ها:
۳۰۸.....	مقالات:

مقدمه

بنابر حادیث رسول خدا ﷺ که فرمود: «مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِثْلَهُ جَاهِلِيَّةً»^۱، زندگی بدون شناخت صحیح از امام معصوم، حیاتی جاهلانه است و به فرموده ایشان همان کسی که زنجی می‌کنید برانگیخته خواهید شد. بنابراین حیات جاهلانه، حشری ظلمت‌گوه را برپا خواهد داشت که «وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا»^۲؛ پس برای رهایی از ظلمت طبیعت و رسیدن به نور حقیقت باید به نور امام و ولی کامل، تمسک جست چرا که به نور وجود ایشان عالم ملک و ملکوت روشن گردیده است «أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ»^۳ و واسطه معرفت امام می‌توان به درک توحید نائل گردید «نُورُهُ وَبُزْهَانُهُ عِنْدَكُمْ»^۴.

همه عالمان و عارفان الهی، شناخت امام و ولی کامل، مقدمه معرفت به اسما و صفات حضرت حق می‌دانند. امام صادق علیه السلام از قول امام حسن علیه السلام در جواب مردی که درباره معنای معرفت خداوند متعال پرسید، فرمود: «متظاررشد شناخت امام واجب‌الاطاعه برای اهل هر زمان است»^۵. چرا که خداوند سبب شناخت اهل بیت و

۱. اصول الکافی، ج ۲، ص ۲۰۸.

۲. «اما کسی که در این جهان (از دیدن چهره حق) نابینا بوده است، در آخرت نیز نابینا و گمراه‌تر است». اسراء/ ۷۲.

۳. عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۷۴.

۴. همان، ص ۲۷۶.

۵. علل الشرائع، ج ۱، ص ۹.

ایشان سبب شناخت خداوند متعال هستند «لَوْلَا اللَّهُ مَا عَرَفْنَا وَلَوْلَا نَحْنُ مَا عَرَفَ اللَّهُ»^۱. پس شناخت امام و ویژگی های او عامل افزایش معرفت اسمای الهی و تقرب به حضرت حق می باشد.

امامت در تفکر شیعه جزء اصول دین می باشد. در این اندیشه، امام جانشین حقیقی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و منصوب از سوی خداوند است. یکی از شرایط ضروری این جانشینی، اعلم بودن امام نسبت به بقیه افراد امت است و لازمه آن برخورداری از علم لدنی و دانش فرابشری می باشد. امام، وصی پیامبر در همه امور و همانند او خلیفه خداوند در عالم امکان است و به حکم این مقام، اسما و صفات الهی در ایشان متجلی شده و امام به مقام طهرت تام الهی نائل گشته است. امام معلم ملکوتیان است و به ایشان خطاب می شود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَتُنَبِّئُهُم بِأَسْمَائِهِمْ»^۲. بنابراین علوم بی شماری فراتر از علوم حصولی و ظاهر شریعت بر ایشان عطا شد که به حکم «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا»^۳، به اسمای الهی، علوم حضوری و کاشفی می دارد.

بی تردید شناخت کامل امام علیه السلام بدون شناخت ماهیت علم ایشان و منابع آن علوم میسر نیست. حال پرسش این است که منابع اعلم امام علیه السلام چه در زمان حیات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و چه بعد از ارتحال ایشان به عنوان پیامبر مرام و قطع وحی اصطلاحی چیست؟ ایشان دانش مورد نیاز در تفسیر درست و هدایت دین در همه زمان ها را با حفظ خاتمیت پیامبر اسلام و آخرین کتاب بودن قرآن از جای دست می آورند؟ آیا منابعی غیر از کتاب خدا و سنت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در اختیار آنان می باشد و اگر چنین است، آن منابع کدام اند؟ و چه ویژگی هایی دارند؟ آیا این منابع مختص ائمه معصومان علیهم السلام هستند یا دیگران هم می توانند سهمی از برخی مراتب آن منابع داشته

۱. التوحید، ص ۲۹۰.

۲. «ای آدم! آنان را از اسمای (و اسرار) این موجودات آگاه کن». بقره / ۳۳.

۳. «سپس علم اسما را همگی به آدم آموخت». بقره / ۳۱.

باشند؟

در مباحث مربوط به امامت، بیشتر قدامای شیعه به دلیل اختلاف با اهل سنت در مباحث کلامی به بحث عصمت امام توجه بیشتری داشته، و مسئله علم امام را کمتر مورد توجه قرار داده‌اند. آن‌ها به همین دلیل منابع علوم ائمه علیهم‌السلام را به صورت گذرا طرح نموده، به ذکر روایت‌هایی در این باب بسنده کرده‌اند. همه آثار مستقل نگاشته شده در موضوع علم امام معصوم مربوط به دوران متأخر است و در دوره‌های گذشته در کلام شیعه، رساله‌های نگاشته شده در بحث امامت، نگاه محدودی به بحث علم امام داشته‌اند. در آن دوره، چون مستقلی در این باب به رشته تحریر درنیامده، از جمله رساله الامامه از شیخ صدوق (۳۸۱ ق)، رساله الارشاد فی معرفة حجج الله از شیخ مفید (۴۱۳ ق)، رساله الشافی فی الامامة و ادلال الحجج العامة از سید مرتضی (۴۳۶ ق)؛ اما عالمان متأخر به گونه‌ای جدی‌تر به بحث علم امام پرداخته‌اند. کتاب حق‌الیقین از علامه مجلسی و کتاب علم‌الیقین از میرزا کاظمی از این موارد به شمار می‌آید. فیض متأثر از استاد خود صدرالمتألهین مباحثی در زمینه ماهیت علم امام و منابع آن نیز طرح نموده است. به جز این موارد، به صورت پراکنده نوشته‌هایی از سایر دانشمندان وجود دارد که به صورت خطی به یادگار باقی مانده است.^۱

در کتاب حاضر در تبیین منابع علم امام در مرحله نخست با رجوع به منابع روایی اصیل و موثق همچون الکافی، بصائر الدرجات، آثار شیخ صدوق و دیگر جمع‌روایی، احادیث ائمه معصومان علیهم‌السلام را مورد استناد قرار داده، در انتخاب احادیث به جنبه سندی و به ویژه به جنبه دلالتی روایات توجه کرده‌ایم، در مرحله بعد کوشیده‌ایم آیات و روایات را به صورت تحلیلی و با رویکردی کلامی و فلسفی و عرفانی مورد مذاقه قرار دهیم.

۱. کتاب علم امام، نوشته محمد حسن نادم، مجموعه نفیسی از رسائل خطی مرتبط با موضوع علم امام را گرد آورده است.

هدف از نگارش کتاب پیش رو این است که مسائل مطرح شده در بالا را در قلمرو علوم و منابع قرآن و حدیث با رویکردی کلامی و فلسفی و عرفانی ارائه دهیم. بنابراین از آنجا که در بحث منابع علم ائمه، کتاب و رساله مستقلی که با شرح و تفصیل به همه منابع علم امام به صورت یکجا پرداخته باشد، وجود ندارد،^۱ در این کتاب جهات سه‌گانه زیر را مورد توجه قرار داده‌ایم:

۱. است: منابع علوم امامان شیعه علیهم السلام و محتوا و حقیقت ظاهری و باطنی آن منابع معرفی شود.

دوم: دسترسی ائمه به این منابع اثبات شود.

سوم: روش استفاده از این منابع تبیین گردد.

۱. البته آثار جداگانه‌ای درباره برخی از منابع علم نگاشته شده که شایان توجه است، مانند آثار نویسنده

عرب‌تبار، آقای اکرم برکات، درباره جفرو مصحف فاطمه علیها السلام.